

ขอบคุณภาพจาก <https://goo.gl/QBCHc7>

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา : การวิจัย ทางมานุษยวิทยาที่มากกว่าการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์

Ethnographic Research: The Anthropological
investigation that is more than the study of ethnic groups

จรรยา โกเมนต์¹

Jariya Koment

E-mail: hyimmykoment@gmail.com

เฉลิมชัย ปัญญาดี²

Chalermchai Panyadee

ปานแพร เชาวนประยูร³

Panprae Chaoprayoon

¹ นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาบริหารศาสตร์ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

² รองศาสตราจารย์ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

³ อาจารย์ คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic research) เป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากกระบวนทัศน์ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology paradigm) มีพัฒนาการเริ่มต้นมาจากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มชนบางกลุ่มในสังคมจนพัฒนามาสู่การมุ่งทำความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งมากขึ้น แต่ยังคงอยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์จากมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการอธิบายและตีความผลการศึกษา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูล และให้ความสำคัญอย่างมากกับปัจจัยเชิงบริบท เพื่อทำความเข้าใจปัญหาที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวม และในปัจจุบันวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณานี้ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายสาขาวิชามากขึ้น

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์วรรณา, วัฒนธรรม, การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

Abstract

An ethnographic research is an anthropological investigation which is influenced by the phenomenology paradigm. It starts from a study of an ethnic group or a social group and is developed to understanding a particular problem more. Nevertheless, it is still based on an exploitation of a cultural concept in an attempt to explain and interpret the study findings, which is the crucial element of the ethnographic research. In collecting the data, the participatory observation is mainly used and the focus is on contextual factors in order to holistically understand problems under investigation. Nowadays, the ethnographic research methodology is increasingly applied to other fields.

Keywords: Ethnography, Culture, Participatory observation

บทนำ

กระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จึงมีความซับซ้อน (Complexity) และมีความเป็นพลวัตสูง (Dynamic) การศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวจึงต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงจะมีพลังในการอธิบาย การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic research) เป็นวิธีวิทยาการวิจัยหนึ่งที่ได้รับการกล่าวถึงและถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา

ปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Sub culture) ซึ่งมักเป็นกลุ่มชายขอบที่วิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์มีอยู่เดิมถูกท้าทายว่าขาดพลังในการนำมาใช้ศึกษาและอธิบายความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมย่อยร่วมสมัย บทความเรื่องนี้เป็นบทความวิชาการที่เขียนขึ้นจากการสังเคราะห์ความก้าวหน้าของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา โดยมุ่งอธิบายและสรุปความรู้เรื่องการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวิจัยได้อย่างถูกต้องและหลากหลาย บทความมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงสถานภาพในอดีตและพัฒนาการที่มีมาจนถึงปัจจุบันของผลงานวิจัยทางด้านชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic research) ที่เริ่มต้นจากการศึกษาที่ให้ความสนใจจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชนในสังคมบรรพกาล เช่น กลุ่มชาติพันธุ์

ชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มชนในสังคมที่ล้าหลัง ขยายความสนใจศึกษาไปยังกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมแบบอื่น รวมทั้งสถาบัน และองค์กรร่วมสมัยในทุกรูปแบบ แต่ลักษณะสำคัญยังคงเป็นการทำความเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มคนเป็นหลัก โดยบทความนี้ผู้เขียนได้ทำการรวบรวมและสังเคราะห์เนื้อหาและความรู้จากเอกสารทางวิชาการ รวมไปถึงงานวิจัยที่มีการใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา และนำมาเสนอเป็นความเรียง ประกอบด้วยเนื้อหาประเด็นหลัก คือ จุดยืนทางกระบวนทัศน์มานุษยวิทยากับมโนทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ความหมายและขอบข่ายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ลักษณะสำคัญของ

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา รูปแบบวิธีดำเนินการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ข้อควรคำนึงถึงในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา และการนำเอาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปประยุกต์ใช้ ดังที่จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

จุดยืนทางกระบวนทัศน์มานุษยวิทยากับมโนทัศน์วัฒนธรรม

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ตั้งอยู่บนจุดยืนทางกระบวนทัศน์ที่ว่าความจริง (reality) ทางสังคมและทางพฤติกรรม เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งไม่ใช่สิ่งที่มีเพียงหนึ่งเดียว แต่อาจมีได้หลายอย่าง ขึ้นอยู่กับบริบท และเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม และไม่จำเป็นต้องเป็นวัตถุวิสัย (objective) การเข้าถึงความจริงจึงอาจทำได้หลายวิธี แต่วิธีเข้าถึงความจริงที่ดีที่สุด คือ ผู้หาความจริง (นักวิจัย) กับผู้เป็นแหล่งของความจริง (กลุ่มตัวอย่างการวิจัย) ควรมีความสัมพันธ์แบบไว้วางใจต่อกันก่อน (ความสัมพันธ์ที่ดีมีส่วนสำคัญในความสำเร็จของการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ) ผู้วิจัยเป็นผู้เข้าไปใกล้ชิดกับสภาพการณ์หรือกลุ่มบุคคลหรือสังคมที่เขาศึกษา และคอยๆหรือค้นข้อเท็จจริงต่างๆ ด้วยตนเองและด้วยประสบการณ์ตรง

และดำเนินการร่วมกับวิธีวิจัยอื่นๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์

ในการศึกษาวิจัยในทุกสาขาวิชานั้น งามพิศ สัตย์สงวน (2547) กล่าวว่ามักจะมีระเบียบวิธีวิจัยแบบหนึ่งหรือหลายแบบเป็นของตัวเอง มานุษยวิทยาซึ่งเป็นสาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์นั้นก็เช่นเดียวกัน ที่มีการทำวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างไปจากการวิจัยในสังคมศาสตร์สาขาอื่นๆ นักมานุษยวิทยาส่วนมากได้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์มาจากงานวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา (Anthropological fieldwork) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการวิจัยทางมานุษยวิทยา และเป็นรากฐานที่จะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมของเราและสังคมอื่นๆ ด้วย

มานุษยวิทยาแบ่งศึกษาสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์ชาติทุกหนทุกแห่งทั่วโลกมีอยู่ร่วมกันเป็นสากล เช่น ภาษา ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา และอื่นๆ แต่ในเวลาเดียวกันก็ศึกษาลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มมีด้วย รวมถึงศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ทุกกาลเวลา ไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต และศึกษามนุษย์ทุกสถานที่ โดยมุ่งตรวจสอบหรือสำรวจระบบความเชื่อและกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ ระบบต่างๆ เหล่านั้น เช่น ความเชื่อทางศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ กฎหมาย และอื่นๆ จะประกอบกันเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม (Culture)” ของสังคมหนึ่งหรือของประชากรกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรม เป็นหัวใจสำคัญในการศึกษาในทางมานุษยวิทยาอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม “วัฒนธรรม” คือ หัวใจสำคัญของการศึกษาในทางมานุษยวิทยา แต่มีความหมายที่กว้างขวางจนยากที่จะใช้ให้มีประสิทธิภาพในการศึกษาวิจัยได้ ดังนั้นเพื่อจำกัดขอบเขตของแนวคิด จึงมีนักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายคำว่าวัฒนธรรมตามแนวคิดทางมานุษยวิทยาไว้หลากหลายแตกต่างกัน โดย Sir Edward Burnett Tylor (1871:1) ได้ให้นิยามของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมว่า คือ องค์รวมที่ซับซ้อน ซึ่งรวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่คนได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำจำกัดความนี้ครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่างทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ รวมไปถึงความคิด ที่ครอบคลุมความหมายที่กว้าง

ในสังคมไทย คำว่า “วัฒนธรรม” มีการบัญญัติความหมายเป็นทางการในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ตราพระราชบัญญัติวัฒนธรรมเมื่อพุทธศักราช 2485 ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ส่วนวัฒนธรรม ในความหมายทางวิทยาการหรือทางวิชาการ มีนัยถึงพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตหรือสร้าง

ขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและกันและใช้อยู่ในหมู่ของพวกเขา (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 2) ในทัศนะของผู้เขียน คำว่าวัฒนธรรมในนัยแรกมีความหมายค่อนข้างจำกัด เพราะหมายถึงแต่เฉพาะสิ่งที่ดีงาม มีความประณีต หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณีหรือมรดกที่สืบทอดกันมาของสังคมเท่านั้น แต่ความหมายของวัฒนธรรมตามนัยยะที่สอง หรือในทางวิชาการไม่ได้เจาะจงว่าวัฒนธรรมจะต้องเป็นความเจริญก้าวหน้า ความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือแสดงศีลธรรมอันดีเท่านั้น แต่ยังถือว่ามนุษย์ในทุกสังคม ถ้ามีการผลิตสิ่งใดนอกเหนือจากของที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และมีการใช้ร่วมกันตามความหมายและวิธีการที่กำหนดขึ้นร่วมกัน หรือเรียกได้ว่าเป็นแบบแผนที่มีร่วมกันแล้วนั้น ก็ถือว่าเป็นวัฒนธรรมด้วยกันทั้งสิ้น รวมกันเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าในงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาส่วนใหญ่มองการศึกษาในมิติวัฒนธรรมตามนัยยะที่สอง ดังที่ งามพิศ สัตย์สงวน (2547) ที่ได้สรุปว่าส่วนมากนักมานุษยวิทยาเห็นพ้องต้องกันว่า วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิต หรือชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกด้าน ซึ่งมนุษย์ในทุกสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมไปตามประเพณีไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร การกินอยู่หลับนอน การล่าสัตว์ การแสดงออกซึ่งความรักในการเลี้ยงดูลูก การรักษาพยาบาลหรือการดูแลสุขภาพ ความตาย และเรื่องอื่นๆ โดยวัฒนธรรมถูกแสดงออกมาให้เห็นได้โดยแบบแผนพฤติกรรมต่างๆ เหล่านั้น ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ที่กำหนดว่ามนุษย์ในสังคมต่างๆ จะมีพฤติกรรมทางสังคมอย่างไรบ้าง และแบบแผนทางวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ที่อยู่เบื้องหลังเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ และมีการส่งผ่านวัฒนธรรมไปสู่ลูกหลาน อีกทั้ง วัฒนธรรม คือ หนทาง หรือวิธีการต่างๆ ที่มนุษย์ในสังคมต่างๆ สร้างขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานเพื่อการมีชีวิตรอดของมนุษย์ ซึ่งกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมคือหนทางหรือวิธีการต่างๆ ที่มนุษย์ในสังคมต่างๆ สร้างขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานเพื่อการมีชีวิตรอดของมนุษย์ ทั้งการสร้างระบบเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครองการขัดเกลาทางสังคมและการศึกษา ศาสนาและความเชื่อ การแพทย์และสาธารณสุข การสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือ “หัวใจ” ของวัฒนธรรม ดังนั้นการทำความเข้าใจกับความหมายของวัฒนธรรมแบบแผนทางวัฒนธรรม ความเหมือนและแตกต่างทางวัฒนธรรม และการทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เข้าใจชุมชนที่ศึกษาอย่างเป็นองค์ภาพรวม (Holistic) ซึ่งเป็นฐานสำคัญที่จะทำให้เข้าใจในพฤติกรรมของมนุษย์ในชุมชนนั้นๆ ได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ในภาพรวมจากการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก นักมานุษยวิทยาได้สรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared ideas) และค่านิยมทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์

เรียนรู้ (Culture is learned) ที่ละเล็กทีละน้อยจากการเกิดและเติบโตมาในสังคมแห่งหนึ่ง วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ชีวิตประจำวันของเราเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งสัญลักษณ์ที่สำคัญที่มนุษย์ใช้ก็คือ ภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อความหมายระหว่างกันและกัน นอกจากนี้ วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งเป็นตัววางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนเพื่อให้สังคมทำงานไปได้อย่างมีระบบ วัฒนธรรมคือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว และที่สำคัญคือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา (ยศ สันตสมบัติ, 2548: 11-12)

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า ในการศึกษาวัฒนธรรมนั้น มีความหมายที่กว้าง ครอบคลุมพฤติกรรมมนุษย์ในทุกแง่มุม แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ผู้เขียนขอสรุปความหมายของวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของมนุษย์หรือแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์ ที่จะมีความแตกต่างกันไปตามประเพณี ซึ่งจะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ในแต่ละสังคมเรียนรู้ความรู้ต่างๆ มาได้อย่างไร เก็บรักษาไว้ได้อย่างไร และนำออกมาใช้ได้อย่างไร และมีการส่งผ่านวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นการทำความเข้าใจวัฒนธรรมจึงควรมองอย่างเป็นพลวัต (dynamic) ที่มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่อาจจำกัดได้ในช่วงของเวลา และสถานที่ ของวัฒนธรรมนั้นๆ

อย่างไรก็ตามในการทำการศึกษาระบบทางวัฒนธรรม นักวิจัยควรจะต้องสังเกตประชากรและชุมชนที่ศึกษาในสภาพธรรมชาติ (Natural setting) คือทำการศึกษาในสถานที่ที่คนอยู่อาศัยและใช้ชีวิตประจำวันและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ ซึ่งนักวิจัยอาจต้องใช้ระยะเวลาเป็นเดือนๆ หรือเป็นปีๆ ในสนามวิจัยเพื่อสังเกตและมีการกระทำทางสังคมกับชาวบ้าน มีการจดบันทึกงานสนาม (Field notes) อย่างละเอียดและระมัดระวัง จากนั้นจึงทำการเขียนรายงานวิจัย โดยการพรรณนาวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เลือกศึกษาอย่างละเอียด รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมคนในชุมชนที่เลือกศึกษา ซึ่งวิธีการวิจัยเหล่านั้นเรียกว่า “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic research)”

ความหมายและขอบข่ายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

อะไรคือการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณา เมื่อได้อ่านหรือได้ยินชื่อ คนบางส่วนอาจตีความหรือเข้าใจตามความหมายของคำว่าเป็นการศึกษาวิจัยถึงลักษณะ วิถีชีวิต ของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือ

ชนกลุ่มน้อยในสังคม ซึ่งความเข้าใจนี้ไม่ได้ถือว่าผิด แต่เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องอย่างครบถ้วนครอบคลุม ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะทำการอธิบายความหมายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาให้เข้าใจถ่องแท้มากขึ้น

คำว่า Ethnol เป็นภาษากรีก แปลว่า “ชนชาติอื่น” หรือ “ชนป่าเถื่อน” ซึ่งไม่ใช่ชาวกรีกนั่นเอง (นิศา ชูโต, 2551) “Ethnography” หรือ “ชาติพันธุ์วรรณนา” เป็นสาขาของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ที่มุ่งพินิจศึกษาวัฒนธรรมเชิงพรรณนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชนในชุมชนดั้งเดิม หรือชนก่อนที่มีตัวหนังสือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524: 135) หรือเป็นวิธีที่สาขาวิชามานุษยวิทยาใช้ในการศึกษาโดยมีเป้าหมายหลัก คือ วัฒนธรรมของชนกลุ่มนี้เป็นอย่างไร ซึ่งก่อนที่จะนำเอาวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาไปใช้ในการศึกษาวิจัย ควรทำความเข้าใจกับความหมายให้ถ่องแท้ ซึ่งได้มีนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้ให้คำนิยามและความหมายของชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) ไว้หลากหลาย ดังนี้

ชาย โพธิสิตา(2548: 34) ให้ความหมายของชาติพันธุ์วรรณนาไว้ว่า ชาติพันธุ์วรรณนา หมายถึง กระบวนการสังเกตพฤติกรรม และวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคม และวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แล้วรายงานโดยละเอียดถึงพฤติกรรมความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ ตลอดจนค่านิยม อันเป็นผลมาจากพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ชาติพันธุ์วรรณนาเป็นการพรรณนาถึงวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับ อลิศรา ศิริเกิด (2541: 20) ที่ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Research) ว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรม โดยวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะของการดำเนินชีวิตของบุคคล หรือของกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่งๆ หรือชุมชนหนึ่งๆ ตามความเชื่อ ทักษะคติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และภาษา

นอกจากนี้ ชัยนต์ วรรณชนะภูติ (2544: 239) ยังได้ให้ความหมายการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาว่า หมายถึง วิธีการศึกษากลุ่มคน โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสำคัญ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้นในชีวิตประจำวัน เพื่อได้ข้อมูลเชิงพฤติกรรมอย่างละเอียด และเข้าใจความหมายจากมุมมองของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่ง ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนุกิจ (2550: 90-91) ได้มีการให้การนิยามที่สอดคล้อง โดยกล่าวว่า ชาติพันธุ์วรรณนา เป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยา และการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เป็นแนวทางหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบาย และตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีกรกล่าวเสริมว่าการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีวิธีการเก็บข้อมูลหลายๆ วิธีในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นักวิจัยต้องแฝงตัวเองเข้าไปคลุกคลีอยู่กับประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ต้องการศึกษา เพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวข้อง

กับวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการแสดงออกของความรู้สึก และพฤติกรรมต่างๆ ของประชากรจนได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์ แปลผล สรุปผล หรือสร้างทฤษฎีเพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของประชากรได้

ในส่วนของนักวิชาการต่างประเทศ ได้มีการศึกษาและให้ความหมายกับชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ดังนี้

ชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ที่อาศัยความใกล้ชิด ประสบการณ์ส่วนตัวและการมีส่วนร่วม ไม่ใช่แค่การสังเกตโดยนักวิจัยที่ได้รับการฝึกฝนในด้านศิลปะชาติพันธุ์วิทยาเท่านั้น จุดเน้นของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะรวมถึงการศึกษาทำความเข้าใจภาษาอย่างเข้มข้น และการเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างเข้มข้น การศึกษาบริบทพื้นที่อย่างเข้มข้น รวมไปถึงการผสมผสานการศึกษาประวัติศาสตร์ การสังเกตการณ์และวิธีการสัมภาษณ์ โดยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาโดยทั่วไปมีการเก็บข้อมูล 3 แบบ คือ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการศึกษาจากเอกสาร (Hammersley, 1990) ผู้ปฏิบัติงานหรือนักวิจัยในปัจจุบันนำวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปใช้ในองค์กรและชุมชนต่างๆ ทุกประเภท ทั้งการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา สาธารณสุข การพัฒนาชนบทและเมือง ผู้บริโภคและสินค้าอุปโภคบริโภค และหลาย ๆ อย่างเกี่ยวกับมนุษย์ นอกจากนี้ ชาติพันธุ์วรรณายังนำมาซึ่งความหลากหลายของวิธีการวิจัยทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ย้ายจาก "การเรียนรู้" ไปเป็น "การทดสอบ" (Agar, 1996) การยกระดับการเรียนรู้ไปสู่การทดสอบ ผู้เขียนมองว่าเป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เนื่องจากการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเน้นการสังเกตการณ์ทั้งอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ดังนั้นการใช้การสังเกตจากตัวนักวิจัยเองที่เข้าไปแฝงตัวเอง หรือเข้าไปคลุกคลีอยู่กับกลุ่มคนที่ต้องการศึกษา จะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็ความจริงที่ได้มาจากการเรียนรู้ และทำการทดสอบหรือพิสูจน์ข้อเท็จจริงโดยการสังเกตและบันทึกจากตัวนักวิจัยเอง ซึ่งเป็นการศึกษางานวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นการลดจุดอ่อนของการวิจัยเชิงคุณภาพ และทำให้ข้อมูลที่ได้รับความนิยมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสังเกตและวินัยในการจดบันทึกของนักวิจัยด้วย เพราะหากนักวิจัยไม่มีทักษะในการสังเกตและเชื่อมโยงกับบริบท และไม่มีความวินัยในการจดบันทึก และไม่สามารถแยกแยะสิ่งที่เรียกว่าความจริง กับสิ่งที่เป็อารมณ์ความรู้สึกได้ ก็อาจจะทำให้ผลการวิจัยที่ได้คาดเคลื่อนและขาดความน่าเชื่อถือได้เช่นกัน

Van Maanen John (1996) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาว่า หมายถึงงานภาคสนาม ดำเนินการโดยผู้สังเกตการณ์คนเดียว ที่มีชีวิตอยู่และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับกลุ่มคนนั้น ซึ่งโดยปกติจะทำการศึกษานานหนึ่งปีหรือมากกว่า นอกจากนี้ Marvin Harris and Orna

Johnson (2000) ได้อธิบายความหมายของชาติพันธุ์วรรณาว่า หมายถึง “ภาพของผู้คน” เป็นคำอธิบายที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องวัฒนธรรม ความเชื่อและพฤติกรรมของผู้คน โดยอธิบายบนพื้นฐานของข้อมูลที่เก็บรวบรวมผ่านการลงพื้นที่ภาคสนาม ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของ David M. Fetterman (1998) ที่กล่าวว่า ชาติพันธุ์วรรณาเป็นศาสตร์และศิลป์ของการอธิบายกลุ่มหรือวัฒนธรรม การอธิบายอาจจะเป็นของกลุ่มชนเผ่าเล็กๆ ในดินแดนแปลกใหม่ หรือในชั้นเรียนของกลุ่มชนชั้นกลางในบริเวณนอกเมืองก็ได้ จากการให้ความหมายดังกล่าว ผู้เขียนสรุปให้เห็นว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นการอธิบายเชิงพรรณนาอย่างละเอียดถึงกลุ่มคนที่ทำการศึกษา ซึ่งเปรียบเทียบกับเป็นศาสตร์และศิลป์ของนักวิจัยที่จะอธิบายกลุ่มคนนั้นๆ ผ่านมิติทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง โดยเลือกใช้วิธีการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร การจดบันทึกพฤติกรรม และรายละเอียดต่างๆ ของกลุ่มคนนั้น เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ในประเด็นที่สนใจต่อไป

นอกจากนี้ LeCompte and Schensul (1999: 1) ยังเห็นสอดคล้องว่า ชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการศึกษาชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน แต่ได้มีการให้ความหมายเพิ่มเติมถึงสถาบัน รวมถึงกลุ่มหรือองค์กรในรูปแบบอื่นๆ ด้วย โดยวิธีการนี้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นการค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ใช้ตัวนักวิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่เคร่งครัดเพื่อหลีกเลี่ยงอคติ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของประชาชนผู้ให้ข้อมูล ใช้วิธีดำเนินการวิจัยแบบอุปนัย สร้างทฤษฎีขึ้นมาจากท้องถิ่นที่ศึกษาเพื่อทำการทดสอบและปรับใช้ภายในท้องถิ่นและกับที่อื่น ซึ่งการนิยามความหมายของ LeCompte and Schensul นี้ เป็นการขยายฐานการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออกมาให้เกิดความหลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่เป็นเพียงการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของกลุ่มคนในระดับชุมชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ยังสามารถขยายการศึกษาไปถึงกลุ่มหรือองค์กรในรูปแบบอื่นๆ ด้วย

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่านักวิชาการส่วนใหญ่จะให้ความหมายของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) โดยเน้นว่าเป็นการศึกษา “กลุ่มคน” เพื่อเรียนรู้และสังเกตถึง “แบบแผน” พฤติกรรม “วิถีชีวิต” และ “วัฒนธรรม” ของคนในสังคมนั้น โดยจะให้ความสำคัญอย่างมากกับ “บริบท” เพราะจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ให้นักวิจัยเข้าใจความหมายของพฤติกรรมและวัฒนธรรม จากมุมมองของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ไม่ใช่จากการตีความของนักวิจัยเอง ซึ่งการจะศึกษาแบบแผนพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมได้นั้น วิธีการสำคัญที่นักวิจัยจะต้องทำคือการลงพื้นที่วิจัยภาคสนาม (Field research) โดยการเข้าไปอาศัยอยู่กับประชากรหรือกลุ่มคนที่ต้องการศึกษา พยายามมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

ในสภาพธรรมชาติ คือทำการศึกษาในสถานที่ที่คนอยู่อาศัยและใช้ชีวิตประจำวัน และเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจการให้ความหมายของประสบการณ์ (meaning of experience) ของกลุ่มคนที่เราสนใจ และวิธีการสร้างความหมายให้แก่ประสบการณ์ของคนกลุ่มนั้น

กล่าวโดยสรุป คือ ชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยา และการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การศึกษาภาคสนามอย่างลึกซึ้งจริงจัง เพื่อมุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม ภาษา และพฤติกรรมของมนุษย์วิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม โดยใช้วิธีค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการพรรณนา เพื่อได้ข้อมูลเชิงพฤติกรรมอย่างละเอียดและการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวแปรสำคัญ ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของกลุ่มคนในระดับชุมชน ชนบท หรือกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณายังสามารถขยายการศึกษาไปถึงกลุ่มชุมชนในเมือง พฤติกรรมของกลุ่มชนที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น เกย์ เลสเบียน กลุ่มแฟนคลับ หรือปรากฏการณ์ทางสังคมในระดับชีวิตประจำวันในบริบทของชีวิตสมัยใหม่ในสังคมไทยหรือขยายสู่การศึกษาองค์กรในรูปแบบอื่นๆ ได้อีกด้วย

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาต้องศึกษาเพียงกลุ่มชาติพันธุ์หรือไม่

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Studies) เป็นวิธีการศึกษาของสาขาวิชามานุษยวิทยา (Anthropological Method) ต่อมานักวิจัยและนักวิชาการในสาขาอื่นๆ เช่น ด้านสังคมศาสตร์ และด้านการศึกษาได้นำวิธีการนี้มาใช้ในศาสตร์ของตน รากศัพท์ของคำว่า Ethnoi เป็นภาษากรีก แปลว่า “ชนชาติอื่น” หรือ “ชนป่าเถื่อน” หรือไม่ใช่ชาวกรีกนั่นเอง (นิศา ชูโต, 2551: 37) ดังนั้นการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาในยุคแรกๆ ความสนใจจึงจำกัดอยู่เฉพาะการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มชน บางกลุ่มในสังคม เช่น กลุ่มชนที่ล่าหลัง ชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาวนา กลุ่มชนในชนบท ต่อมาเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้น ขยายความสนใจศึกษาไปยังกลุ่มทางสังคม วัฒนธรรม สถาบัน และองค์กรร่วมสมัยทุกรูปแบบ เช่น สังคมเกษตรกรรม กลุ่มกรรมมาชีพ กลุ่มสตรี พระสงฆ์ ชุมชนในเมือง เป็นต้น โดยได้ทำการศึกษาวัฒนธรรม ความคิด ความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นๆ อย่างลึกซึ้ง แต่การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ เรื่อง ความไม่เข้มงวดของระเบียบวิจัย ทั้งประเด็นการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล แต่โดยภาพรวมแล้ววิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาก็ยังคงเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (ชาย โพธิ์สีตา, 2559: 143)

เมื่อก้าวถึงพัฒนาการของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา อลิศรา ศิริศรี (2541: 249) กล่าวว่า ในช่วงแรกชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่มศึกษา เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชนกลุ่มอื่น เพื่อประโยชน์ในการติดต่อและเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ นิศา ชูโต (2551: 38) ที่กล่าวว่าในระยะแรกของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณามีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมว่าเป็นอย่างไร เป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต ความเชื่อของกลุ่มชนหนึ่งๆ อย่างละเอียด แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันวัตถุประสงค์ของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา มีแนวโน้มที่มุ่งทำความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง (problem-oriented) มากขึ้น แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพรรณนาหรือทำความเข้าใจชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยรวมๆ ประเด็นเจาะจงที่ศึกษาอาจมีหลากหลาย ดังเช่นงานวิจัยของ สมบัติ บุญคำเยื้อง (2540) ที่ได้ทำการศึกษาปัญหาการนิยามความหมายของป่า และการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่: กรณีศึกษาชาวลาหู่ ซึ่งเป็นการใช้วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชาวลาหู่ผู้และหมู่บ้านที่ศึกษา เช่น ข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณา ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก ระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการป่าที่ปรากฏอยู่ในแผนการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน วิถีชีวิตประจำวัน แบบแผนทางการผลิต ตำนาน พิธีกรรม และคำบอกเล่า โดยทำการศึกษาโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์พูดคุย และทำการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมกันไปในสนาม นอกจากนี้ ในงานวิจัยของ ดาวรุวรรณ ฤทธิการ (2552) ยังนำการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปใช้ในการศึกษาวัฒนธรรมองค์การในโรงเรียนรางวัลพระราชทาน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของวัฒนธรรมองค์การ การสร้าง การเปลี่ยนแปลง และการสืบทอดวัฒนธรรมองค์การ และงานวิจัยของบุญเลิศ วิเศษปรีชา (2552) ที่ทำการศึกษากลุ่มคนไร่บ้าน เพื่อที่จะทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนที่อาศัยที่สาธารณชนเป็นที่ลับนอนหรือที่เรียกกันว่าคนไร่บ้าน เพื่อทำความเข้าใจปัญหาจากตัวกลุ่มคนไร่บ้านและเสนอแนวทางในการแก้ไขได้ตรงจุด

นอกจากนี้งานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาได้มีการนำมาศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มคนที่มีลักษณะพฤติกรรมและวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มมากขึ้น เช่น งานวิจัยของ วสันต์ ปัญญาแก้ว (2559) นักมานุษยวิทยาที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ฟุตบอลไทยพรีเมียร์ลีก: ความเป็นชาย วิัยรุ่น และวัฒนธรรมบริโภคนิยม” โดยได้นำวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา มาศึกษาปรากฏการณ์ “พนันบอล” ในฐานะส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแฟนบอลซึ่งเป็นกิจกรรมระดับชีวิตประจำวันในบริบทของชีวิตสมัยใหม่ในสังคมไทย เพื่อให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์และอำนาจการเมืองในสังคมสมัยใหม่ สร้างความเข้าใจที่มีต่อกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

สัมพันธ์ไปกับวัฒนธรรมแฟน การบริโภคสื่อและฟุตบอล ตลอดจนเส้นทางเข้าสู่วงการพนัน ของเยาวชนและผู้เล่นกลุ่มผู้ชายวัยทำงาน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาติดตามศึกษา ชีวิตของกลุ่มแฟนบอลสโมสรการทำเรือ เอพี สนามแพตสเตเดียม และรวมทั้งแฟนบอลใน สนามอื่นๆ ของกรุงเทพฯและปริมณฑล ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของการนำการวิจัยเชิง ชาติพันธุ์วรรณนามาใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบใหม่ได้อย่างน่าสนใจ

จากตัวอย่างงานวิจัยข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของรูปแบบการนำ เอาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาไปประยุกต์ใช้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและประโยชน์ ของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่เริ่มเปลี่ยนจากการศึกษาแค่เพียงกลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่ม ชนที่ล่าหลัง ไปสู่การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย และสามารถนำ ไปประยุกต์ในการทำการวิจัยเพื่อหาทางแก้ปัญหาได้อย่างหนึ่งมากขึ้น แต่ลักษณะสำคัญ ของการเป็นชาติพันธุ์วรรณนาก็ยังเป็นเรื่องของการมุ่งทำความเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มชน ไม่ใช่ของบุคคล และการวิเคราะห์เชิงชาติพันธุ์วรรณนานั้นก็ยังคงเน้นการให้ความสำคัญกับ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา ถึงแม้ พัฒนาการของการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงก็ตาม

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีจุดเด่นที่แตกต่างจากการวิจัยแบบอื่น โดยชาย โพรธิสตา (2559: 143-145) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา ที่ ต่างจากวิธีการเชิงคุณภาพแบบอื่น หรืออาจเรียกว่าลักษณะพิเศษของชาติพันธุ์วรรณนา ดังนี้

1) ใช้ประโยชน์จากมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหลักในการอธิบายและการ ตีความผลการศึกษา หรืออาจกล่าวได้ว่า มโนทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นหัวใจของการวิจัยเชิง ชาติพันธุ์วรรณนา และเป็นเครื่องมือทางแนวคิดสำหรับตีความพฤติกรรมและความเชื่อของ มนุษย์

“ถ้าปราศจากมโนทัศน์วัฒนธรรม แม้จะมีคุณสมบัติอย่างอื่นก็ไม่จัดว่าเป็น ชาติพันธุ์วรรณนา” (Wolcott, 1987, อ้างใน LeCompet and Schensul, 1999: 21)

2) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยอยู่ใกล้ชิด กับกลุ่มชนที่ตนศึกษาเป็นเวลานาน เพื่อซึมซับทำความเข้าใจในวิถีชีวิต ตลอดจนความคิด เห็นของกลุ่มชนนั้น เสมือนว่าตนเป็นสมาชิกของกลุ่มชนที่ตนศึกษา หมายความว่านักวิจัย เล่นบทบาททั้งในฐานะของ “คนนอก” (Outsider) และในฐานะของ “คนใน” (Insider) ผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น

3) เน้นการทำความเข้าใจแบบองค์รวม มี 2 นัย คือ

3.1) นัยแรก คือ การถือว่าบุคคล สังคม วัฒนธรรม อันใดอันหนึ่งเป็นหน่วยบูรณาการ (Integrated whole) ที่ประกอบด้วยหลายส่วน มีหลายมิติ และแต่ละส่วนแต่ละมิติมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว

3.2) นัยที่สอง เป็นนัยต่อปฏิบัติการวิจัย คือ การทำความเข้าใจสิ่งที่ตนศึกษา ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคล ชุมชน สังคม หรือวัฒนธรรม ต้องเข้าใจแบบองค์รวม ไม่เลือกมองดูเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และการอธิบายใช้ทั้งความกว้างและความลึกของประเด็น โดยนัยแล้วคือนักวิจัยต้องเก็บข้อมูลหลากหลายชนิด และอธิบายประเด็นที่ศึกษาจากมุมมองของแนวคิดหลายแบบ

4) ให้ความสำคัญกับบริบท ชาติพันธุ์วรรณาถือว่าเป็นบริบท คือ ปัจจัยที่เป็นสภาพแวดล้อมหรือภูมิหลัง ไม่ว่าจะจะเป็นบุคคล เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงโครงสร้างของระบบสังคมวัฒนธรรม เพื่อใช้ในการทำความเข้าใจประเด็นที่ศึกษาเพราะพฤติกรรมของบุคคล กลุ่มคน จะมีความหมายภายใต้บริบทเฉพาะแห่งเท่านั้น

5) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายแบบและใช้ข้อมูลหลายชนิด เนื่องจากนักชาติพันธุ์วรรณาต้องเฝ้าสังเกตและเก็บข้อมูลอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นโอกาสดีที่จะได้รวบรวมข้อมูลทุกประเภทที่เข้าข่าย จากทุกแหล่งที่เป็นไปได้และใช้ทุกวิธีที่จำเป็น ข้อมูลอาจมาจากแหล่งบุคคล การสังเกต และจากเอกสาร หรือข้อมูลจากประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้รู้ และเมื่อได้มีวิธีการเก็บข้อมูลหลายแบบ นักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาต้องมีทักษะในการเก็บข้อมูลและจัดการข้อมูลได้หลายๆ ประเภท

นอกจากนี้ ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือ ขั้นตอนการวิจัยเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและอาจเกิดขึ้นพร้อมกันได้ โดย อลิศรา ศิริศรี (2541: 254) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลว่า ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องรอให้การเก็บข้อมูลเสร็จ จึงเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล เพราะการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถทำได้ตั้งแต่เริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาสามารถทำเหมือนการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป คือ การนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบระเบียบ การนำเสนอข้อมูล และตีความ และการหาข้อสรุป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาคือการให้ความสำคัญกับโน้ตทัศน์ทางวัฒนธรรมในการเป็นกรอบแนวคิดหลักในทุกขั้นตอนกระบวนการวิจัย โดยเฉพาะในการอธิบายและการตีความผลการศึกษาที่อธิบายและตีความภายใต้บริบท สภาพแวดล้อมหรือภูมิหลัง เพื่อทำความเข้าใจประเด็นที่ศึกษาได้อย่างเป็นองค์รวม

รูปแบบวิธีดำเนินการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา: วิธีการเก็บข้อมูลของนักมานุษยวิทยา

การดำเนินการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูลของนักมานุษยวิทยา ที่สนใจศึกษามนุษย์ในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาสังคมหรือวัฒนธรรมที่สนใจชีวิตมนุษย์ปัจจุบัน โดยศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวัน ขั้นตอนในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา อลิศรา ศิริศรี (2541: 251-252) ได้เสนอแนวทางการทำวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัย (Entry to the field & establishing the role) โดยในการเข้าสู่สนาม ผู้วิจัยต้องทำตนเองให้คุ้นเคยกับสถานที่ สถานการณ์ สภาพการณ์ สิ่งแวดล้อมที่ต้องการศึกษาโดยคร่าวๆ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสถานที่และสถานการณ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องกำหนดบทบาทของตนเองในสถานการณ์นั้นให้แน่ชัดว่าตนเองเป็นใครและจะทำอะไรในสังคมนั้น (จะเข้าไปในฐานะคนในหรือคนนอก) ซึ่งหากกำหนดบทบาทในฐานะคนในจะเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม บางครั้งอาจร่วมกิจกรรมกับชุมชนทุกกิจกรรม บางครั้งมีส่วนร่วมกับชุมชนเป็นบางกิจกรรม ส่วนบทบาทในฐานะคนนอก เป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมกับชุมชน ส่วนใหญ่ให้ความสนใจศึกษาประเด็นต่างๆ เช่น สภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสื่อสารของคนในชุมชน นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องชี้แจงและแนะนำตนเองกับสมาชิกหรือบุคคลในสังกัดนั้นที่ตัวเองจะต้องเกี่ยวข้อง และผู้วิจัยต้องแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับที่ได้ชี้แจงไว้

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) โดยในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา จะมีลักษณะการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและมีลักษณะที่เหลื่อมล้ำ เช่น การเก็บข้อมูลนี้จะเริ่มตั้งแต่ผู้วิจัยได้ก้าวเข้าสู่สภาพการณ์นั้น ตั้งแต่การเก็บข้อมูลเบื้องต้นง่าย จนสังเกตลักษณะของบุคคลโดยเทคนิคการเก็บข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ควรมีวิธีการหลักอย่างน้อย 3 วิธี คือ

2.1) การสังเกต (Observation) การสังเกตมีหลายรูปแบบ แต่ที่เป็นหัวใจของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ การเข้าไปอยู่ในสังคมหรือสนามที่ศึกษาเพื่อทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยผู้วิจัย เข้าไปใช้ชีวิต ฝึมองอย่างสังเกต ฟัง และเรียนรู้ วิถีชีวิตของชาวบ้าน (live, look, listen, and learn) ในการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ความเชื่อ การดำเนินชีวิตต่างๆ อย่างละเอียด ผู้วิจัยต้องทำตนเป็นกลางไม่เข้ากลุ่มกับสมาชิกย่อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

2.2) การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ลักษณะของการสัมภาษณ์นั้นควรแบ่งออกมาในลักษณะของการสนทนา (Conversation) มากกว่าที่จะเป็นการสัมภาษณ์ตามรูปแบบ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความคิด ข้อมูล ประสบการณ์ระหว่างผู้วิจัย กับสมาชิกของสังคม ลักษณะของคำถามจะเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ และบุคคล

2.3) การศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) เอกสารต่างๆ ที่ จะใช้ในการวิเคราะห์นั้นมีอยู่หลายรูปแบบ นับตั้งแต่หนังสือพิมพ์ ทะเบียนประวัติ จดหมาย บันทึกข้อความจดหมายเหตุบันทึกประจำวัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นกิจวัตรประจำวัน ความคิดพื้นฐานของสังคม การดำเนินชีวิตของกลุ่มสังคม ได้อีกลักษณะหนึ่ง และยังเป็น การยืนยันข้อมูลที่ได้มาโดย 2 วิธีแรก

3) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีรูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลในหลายลักษณะ หลายวิธี และระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลแตกต่างกัน การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีลักษณะ พิเศษอย่างหนึ่ง คือ ขั้นตอนการวิจัยเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและอาจเกิดขึ้นพร้อมกันได้ ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องรอให้การเก็บข้อมูลเสร็จ จึงเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล เพราะการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถทำได้ตั้งแต่เริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิง ชาติพันธุ์วรรณา สามารถทำเหมือนการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป คือ การนำข้อมูลที่เก็บรวบรวม ได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบระเบียบ การนำเสนอข้อมูล และตีความ และการหาข้อสรุป แต่ก่อน ที่จะวิเคราะห์ข้อมูล ควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อน ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเทคนิคหนึ่งที่ได้รับการนิยมนำมาใช้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล คือ เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) คือ ต่างวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Method triangulation) เป็นการใช้หลายๆ วิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล ต่างแหล่งข้อมูล (Data sources triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งที่ต่างกันนั้นด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเหมือนกัน หรือ ใช้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกันแต่ต่าง เวลา สถานที่ และบุคคล แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบ ยืนยันกัน ต่างนักวิจัย (investigator triangulation) เป็นการใช้นักวิจัยที่มาจากต่างสาขา หรือต่างประสบการณ์ หรือต่างภูมิหลังมาเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล แล้ว นำผลการวิจัยมาตรวจสอบยืนยันกัน และสุดท้ายคือต่างทฤษฎีหรือแนวคิด (Theory triangulation) เป็นการใช้ทฤษฎีหลายๆ ทฤษฎีมาเป็นแนวทางในการอภิปรายข้อค้นพบที่ ได้จากการวิจัย ซึ่งอาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกันก็ได้ (ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ. 2550: 276)

อย่างไรก็ตามในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการใช้การตรวจสอบความต่างของ ทฤษฎีหรือแนวคิดนั้น นักวิจัยจะต้องระมัดระวัง เพราะการใช้ทฤษฎีหรือแนวคิดที่ต่างกันมา ศึกษาปรากฏการณ์เดียวกัน ผลที่ออกมาย่อมแตกต่างกัน

4) การเสนอผลสรุปของการวิจัย (Presenting the study) การที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล จากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยต้องใช้เวลานานในการเก็บ รวบรวมข้อมูลเหล่านี้ ข้อมูลที่ได้จะมีลักษณะเป็นเชิงพรรณนา มีข้อมูลจำนวนมาก การที่จะ นำมาวิเคราะห์ทั้งหมดก็จะเป็นการเพิ่มปริมาณผลการศึกษามากขึ้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้อง มีวิธีการและรูปแบบของการเสนอรายงานผลการวิจัยโดยต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญ และ ลักษณะของกลุ่มผู้อ่าน หรือผู้ที่รับฟังเป็นหลัก

การดำเนินการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ถึงแม้ในข้างต้นผู้เขียนจะกล่าวว่า เป็นวิธ การหลักที่ใช้ในการเก็บข้อมูลของนักมานุษยวิทยา ที่สนใจศึกษามนุษย์ในหลากหลายมิติ แต่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไม่ได้จำกัดขอบเขตเพียงงานวิจัยทาง มานุษยวิทยาเท่านั้น แต่เป็นวิธีการที่สามารถนำไปใช้ในงานวิจัยได้ในหลากหลายสาขาทั้งใน ทาง เช่น การวิจัยทางสาธารณสุข การวิจัยทางธุรกิจ เพราะมีการนำเอาวิธีการวิจัยเชิง ชาติพันธุ์วรรณาที่ ใช้การสังเกต โดยเฉพาะการเข้าไปอยู่ในสังคมหรือสนามที่ศึกษาเพื่อ ทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็น หัวใจของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา รวมไปถึงประยุกต์ใช้วิธีการอื่นๆ ไปใช้ในการศึกษา พฤติกรรมคนไข้และพฤติกรรมของคนในองค์กร ซึ่งวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะทำให้ ได้ข้อมูลภาคสนามอย่างละเอียดลึกซึ้ง ได้ข้อมูลเชิงพฤติกรรมและปัจจัยบริบททางวัฒนธรรม และสังคมของมนุษย์หรือกลุ่มคนที่ศึกษาอย่างละเอียด ซึ่งข้อมูลนี้จะช่วยในการทำความเข้าใจ ในเรื่องราวที่ซับซ้อน และช่วยให้ได้ข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์แก่ไขประเด็นที่สนใจศึกษาได้ สอดคล้องกับตัวบริบทและวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อไรควรใช้วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา

วิธีการวิจัยไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ไม่ได้เหมาะที่จะใช้ได้กับหัวข้อและเงื่อนไข การวิจัยทุกชนิด วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาก็เช่นเดียวกัน เงื่อนไขและสถานการณ์บางอย่าง เท่านั้นที่เหมาะสมสำหรับวิธีการนี้ (ชาย โพธิ์สิตา, 2559: 148-150) ดังนั้นการทำความเข้าใจว่า วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาเหมาะที่จะใช้ในสถานการณ์และเพื่อวัตถุประสงค์อะไรบ้าง สามารถสรุปข้อเสนอแนะที่ควรทราบ ดังนี้

- 1) ใช้เมื่อต้องการหาความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชน องค์กร หรือปรากฏการณ์ที่เรายังไม่

เคยมีความรู้มาก่อนโดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม หรือเกี่ยวกับ ประเด็นเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งการใช้แบบนี้ตรงตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของชาติพันธุ์วรรณา

2) ใช้เมื่อต้องการค้นหาหรือแสวงหาประเด็นใหม่ๆ ของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังไม่มีการเปิดเผยมาก่อนซึ่งในบางครั้งเราอาจจะพอรู้เกี่ยวกับปัญหาคืออะไร แต่ไม่สามารถกำหนดได้ว่าปัญหานั้นซับซ้อนเพียงใด และเกี่ยวข้องอย่างไรกับระบบอื่นๆ เราก็อาจจะใช้วิธีการชาติพันธุ์วรรณาในลักษณะเป็นการศึกษาเชิงพรรณนา

3) ใช้เมื่อต้องการหาคำอธิบายสำหรับพฤติกรรม เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่เรายังไม่เข้าใจ หรือเมื่อคำอธิบายที่มีอยู่ไม่เป็นที่พอใจ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่จะเจอปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งจัดอยู่ในประเภทนี้ ซึ่งการใช้ในกรณีนี้มักจะต้องการวิเคราะห์ข้อมูลที่เข้มงวด เพื่อทำความเข้าใจและสร้างกรอบการอธิบายที่ชัดเจน

4) ใช้ประเมินผลโครงการ โดยใช้วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา (รวมถึงวิธีการเชิงคุณภาพแบบอื่น) เพื่อประเมินผลโครงการ/กิจกรรมต่าง ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกตว่าเหมาะสมเพียงใด แต่ในประเด็นนี้ Patton (1987) ได้ชี้ให้เห็นว่า วิธีการเชิงคุณภาพสามารถใช้ในการประเมินผลโครงการได้เช่นเดียวกับวิธีการเชิงปริมาณ ขึ้นอยู่กับคำถามที่ต้องการทราบจากการประเมินผล และลักษณะของโครงการหรือกิจกรรมที่จะประเมิน โดยคำถามมักจะเป็นคำถามที่ต้องการเข้าใจกระบวนการและเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการ/กิจกรรม

5) ใช้ร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ โดยจะใช้ก่อนที่จะเริ่มทำการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อหาประเด็นที่จะตั้งคำถามและสมมติฐานที่เหมาะสม หรือเพื่อหาความรู้เบื้องต้นสำหรับสร้างแบบสอบถาม หรือใช้หลังจากการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่ออธิบายข้อค้นพบเชิงสถิติบางประเด็นที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ หรือใช้ควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อทำความเข้าใจประเด็นใดประเด็นหนึ่งในระดับลึกก็ได้เช่นเดียวกัน

จากเงื่อนไขและสถานการณ์ในการใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาในการวิจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงข้อเสนอแนะเท่านั้น แต่ในการศึกษาวิจัย ประเด็นที่สนใจศึกษา โจทย์ การวิจัยหรือวัตถุประสงค์การวิจัย หน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ พื้นที่และบริบทจะเป็นตัวกำหนดวิธีการในการวิจัย ซึ่งวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาสามารถนำไปใช้ในการศึกษากลุ่มคน องค์กร หรือปรากฏการณ์ทางสังคมในเชิงลึกอย่างเป็นองค์รวมเพื่อตอบปัญหาการวิจัยได้อย่างรอบด้าน หรืออาจจะนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในบางประเด็นที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณก็ได้

ข้อควรคำนึงถึงในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาถึงแม้จะเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมในมิติทางสังคมและมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและรอบด้าน แต่อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาก็ยังมีจุดอ่อนหรือประเด็นที่ถูกท้าทาย โดยเฉพาะในเรื่องของความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยที่ถูกประเมินจากการจำแนกแยกแยะและวิเคราะห์ข้อมูลและความชัดเจนของนักวิจัยในการถ่ายทอดหรือพรรณนาข้อมูล การถูกกลืนและอคติ (Bias) ที่เกิดขึ้นระหว่างการลงพื้นที่ภาคสนาม ดังนั้นเพื่อปิดจุดอ่อนและสร้างจุดแข็งให้กับงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา และให้ผลการศึกษามีความสมบูรณ์มากที่สุด นักวิจัยที่นำวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปประยุกต์ใช้กับการวิจัย ควรคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) การเลือกประเด็น มักได้แก่ พฤติกรรมการสื่อสารของบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยเฉพาะด้านรูปแบบ วิธีการ เทคนิค และวัฒนธรรม การสื่อสาร โดยเลือกศึกษาในบริบทใดบริบทหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม

2) การเลือกตัวอย่าง โดยทั่วไปใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง คือ นักวิจัยสรรหาตัวอย่างที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับเรื่องที่จะทำการศึกษา เป็นตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลได้หลากหลาย ซึ่งเอื้อต่อการวิเคราะห์และทำความเข้าใจในประเด็นการวิจัยอย่างดีที่สุด โดยมีข้อควรคำนึงถึงในการเลือกตัวอย่าง คือ คำถามในการวิจัยที่นักวิจัยต้องการหาคำตอบ จุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย (ชาย โพธิสิตา, 2559: 146)

3) การลงพื้นที่ นักวิจัยจำเป็นต้องหาข้อมูลทั่วไปจากประชากรกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในข่ายจะถูกเลือกเป็นตัวอย่างในการศึกษา และลงไปฝังตัวอยู่กับสมาชิกในกลุ่มเป้าหมาย ทำตัวให้คุ้นเคยกับสถานที่ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกเหล่านั้น ขั้นตอนนี้มีความจำเป็นมาก เพราะถ้าปราศจากข้อมูลเบื้องต้นที่เพียงพอเกี่ยวกับประชากรเป้าหมายของการศึกษาแล้ว การเลือกตัวอย่างก็แทบไม่มีความหมายอะไร (ชาย โพธิสิตา, 2559: 147)

4) การกำหนดบทบาทของนักวิจัย ได้แก่ บทบาทในฐานะคนใน และบทบาทในฐานะคนนอก โดยบทบาทในฐานะเป็นคนใน เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ที่นักวิจัยเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน และพยายามให้คนในชุมชนนั้นยอมรับว่าผู้สังเกตหรือผู้วิจัยมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน (สุภางค์ จันทวนิช, 2557: 46) และบทบาทในฐานะเป็นคนนอก เป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมกับชุมชน ส่วนใหญ่ให้ความสนใจศึกษาประเด็นต่างๆ เช่น สภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสื่อสารของคนในชุมชน ซึ่งในการกำหนดและจัดวางบทบาทที่ชัดเจนและเหมาะสมของนักวิจัยจะสัมพันธ์กับวิธีการที่ได้มาซึ่งข้อมูล และผลการวิจัยด้วย

ดังนั้นจึงเป็นข้อคำนึงที่นักวิจัยต้องพิจารณาก่อนที่จะลงพื้นที่เก็บข้อมูลและจัดวางบทบาทของตนเองให้ชัดเจน

5) ข้อควรระวังในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ “ข้อมูล” เพราะเมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว

สิ่งที่นักวิจัยจะต้องคำนึงก็คือ การจำแนกแยกแยะระหว่าง “ข้อเท็จจริง (fact)” กับ ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกของผู้วิจัย (opinion) ซึ่งข้อเท็จจริง คือ สิ่งที่ผู้วิจัยได้รับจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเราเรียกว่า “ข้อมูลภาคสนาม” ส่วนความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึก เป็นความคิด และท่าที ที่ผู้วิจัยมีต่อข้อมูลเหล่านั้น ผู้วิจัยต้องระมัดระวังในการจำแนกแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นให้ดี

6) การเก็บข้อมูลภาคสนามที่ต้องใช้เวลานาน ตั้งแต่ 6 เดือน ถึงหนึ่งปี หรือมากกว่านั้น ซึ่งการอยู่กับชุมชนหรือพื้นที่ศึกษาในฐานะผู้สังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นเวลานานนั้น นักวิจัยมีโอกาที่จะ “ถูกกลืน” เข้าไปในชุมชนหรือกลุ่มสังคมนั้น ในรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง จนทำให้การวิจัยไม่สำเร็จ หรืออาจทำให้คุณภาพของการวิจัยหย่อนกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องตั้งมั่นในบทบาทและวัตถุประสงค์ของตนเองให้ชัดเจน

7) การทำความเข้าใจความหมายของพฤติกรรม ต้องทำความเข้าใจจากมุมมองของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไม่ใช่จากมุมมองของผู้วิจัย

8) ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (trustworthiness) คือความถูกต้องเที่ยงตรงของข้อมูลนำไปสู่ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย ในงานวิจัยภาคสนามหรืองานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทั่วไป มักให้ความสำคัญแก่ (1) ความสามารถในการยืนยัน (confirm ability) ว่าข้อมูลได้รับการตรวจสอบ และยืนยันความถูกต้องจากหลายแหล่งข้อมูล (2) ความถูกต้องเที่ยงตรง (dependability) หมายถึงว่า เราศึกษา หรือ เฟิงพิณใจในสิ่งที่ต้องการศึกษาจริง และการตีความหมายหรือหาความหมายของเรา มีความเที่ยงตรง จากข้อเท็จจริงที่พบ ไม่ใช่ประดิษฐ์ข้อค้นพบ โดยเหตุนี้เขาหรือใช้อารมณ์ความรู้สึก และ (3) ความน่าเชื่อถือ (credibility) หมายถึง แหล่งข้อมูลที่ได้รับความน่าเชื่อถือ สามารถตรวจสอบ ตรวจสอบทานที่มาที่ไปได้ และมีหลักฐานมารองรับ

นอกจากข้อควรคำนึงดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา ใช้มนทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นหลักในการวิเคราะห์อย่างมาก ดังนั้นนักวิจัยหรือผู้ที่นำเอาวิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปใช้ ควรมีความรู้เกี่ยวกับมานุษยวิทยาวัฒนธรรมหรือแนวคิดทางวัฒนธรรม เพื่อจะพาให้นักวิจัยเข้าใจและมองเห็นประเด็นการวิจัยที่ศึกษาผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรมได้อย่างรอบด้าน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งความรู้เกี่ยวกับมานุษยวิทยาวัฒนธรรม หรือแนวคิดทางวัฒนธรรม เป็น

สิ่งที่สามารถศึกษาได้จากการอ่านและค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง อีกทั้ง ในการเก็บข้อมูลในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ทั้งจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการค้นคว้าเรื่องราวจากเอกสาร จะทำให้ข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามักจะมีหลากหลาย ทั้งในด้านปริมาณและชนิดของข้อมูล จึงทำให้การวิเคราะห์เป็นงานที่ยาก สำหรับนักวิจัยที่มีประสบการณ์น้อย ดังนั้น นักวิจัยจะต้องให้ความสำคัญอย่างมากกับการจัดบันทึกผลการวิจัย โดยเฉพาะการจัดบันทึกในระดับชีวิตประจำวัน และในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องรอให้การเก็บข้อมูลเสร็จ จึงเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล แต่ควรทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและวิเคราะห์ตั้งแต่เริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล เพื่อที่จะทำให้นักวิจัยทำความเข้าใจพื้นที่ กลุ่มคน และประเด็นที่ตนเองต้องการศึกษาไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจะช่วยให้ นักวิจัยที่ยังมีประสบการณ์น้อยสามารถเรียนรู้การลงพื้นที่ภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกันกับการลงพื้นที่ภาคสนามจริง

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณากับการนำไปประยุกต์ใช้

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ในยุคเริ่มแรกนั้นมุ่งความสนใจอยู่เฉพาะการศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มชน บางกลุ่มในสังคม ถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต ความเชื่อ ของกลุ่มชนหนึ่งๆ อย่างละเอียด ต่อมา มีพัฒนาการสู่การมุ่งทำความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งมากขึ้น แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพรรณนา หรือทำความเข้าใจชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยรวมๆ และพัฒนา มาสู่การนำเอาวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาด้านอื่นๆ ดังที่การวิจัยเชิงคุณภาพที่พัฒนามาจากวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นการศึกษาวัฒนธรรมโดยใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพในหลากหลายสาขาวิชา เช่น ทางการศึกษา (วัฒนธรรมโรงเรียน) ทางรัฐศาสตร์ (วัฒนธรรมราชการ วัฒนธรรมองค์กร) ทางการเมือง การปกครอง (วัฒนธรรมการเมือง วัฒนธรรมการเลือกตั้ง) ทางอุตสาหกรรม (วัฒนธรรมโรงงาน) ทางธุรกิจการค้า (วัฒนธรรมทางธุรกิจ วัฒนธรรมสำนักงาน) การวิจัยประเมินโครงการ (ในบริบทของโครงการ) เป็นต้น (นิศา ชูโต, 2551: 38) โดยในบทความนี้จะขอยกตัวอย่างการนำการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาในหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

เฉลิมศักดิ์ ชัดติยะ (2541) ได้ทำการศึกษาคำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและศึกษาคำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต มุ่งศึกษาคำกรณ

ของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ยางห้า ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยภาคสนาม โดยการเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ยางห้า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ในฐานะผู้ประสานงานการส่งเสริมงานพัฒนาอาชีพด้านการเกษตร จากหน่วยงานสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ และผู้วิจัยใช้เวลาในการเข้าไปศึกษาภายในหมู่บ้านตั้งแต่วันที่ 1 เดือน กุมภาพันธ์-ตุลาคม พ.ศ. 2540 ทำให้ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยสนิทสนมกับชุมชนและได้รับความไว้วางใจเป็นอย่างดี ซึ่งจุดนี้เป็นอีกประเด็นสำคัญในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ที่กลุ่มคนที่ทำการศึกษากับนักวิจัยจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและพยายามให้ชาวบ้านนับว่าผู้วิจัยเป็นพวกเดียวกับชาวบ้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเข้าไปคลุกคลีและพักอาศัยอยู่ในชุมชนกับชาวบ้าน โดยผลัดเปลี่ยนพักตามบ้านชาวบ้านบ้าน เข้าร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและยอมรับได้มากยิ่งขึ้น และยังช่วยให้ผู้วิจัยมีโอกาสดูแลเรียนรู้แบบแผนการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้นำทั้งผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่เกษตร และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ประธานผู้ปลูกสตอเบอร์รี่ นายทุน นอกจากนี้ยังทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ปลูกสตอเบอร์รี่บ้านแม่ยางห้า ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นธรรมชาติ และสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ยางห้า ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะในประเด็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตให้ได้รับด้านและลึกซึ้งมากที่สุด

ปานแพร เชาวันประยูร (2550) ได้ทำการศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตข้าทางอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าทางอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ และเพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่ชาวไทใหญ่เลือกใช้พุทธศาสนาเพื่อการผลิตข้าอัตลักษณ์ของตนและผลกระทบต่อชาวไทใหญ่ ซึ่งการทำความเข้าใจถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะบทบาทของพุทธศาสนา นักวิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเน้นพื้นที่ของวัดที่ชาวไทใหญ่เข้าไปเกี่ยวข้อง ได้แก่ วัดป่าเป้า และวัดกู่เต้า ซึ่งทั้งสองวัดตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

นักวิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field research) จากการลงพื้นที่เพื่อทำการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการเข้าไปสังเกตการณ์ในชุมชนป่าเป้าและชุมชนกู่เต้า เพื่อทำความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่กลุ่มชาวไทใหญ่อาศัย ทั้ง

บริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการประดิษฐ์ประเพณีต่างๆ (Invention of tradition) ทั้งประเพณีที่เลือกสรรมาจากมรดกทางวัฒนธรรมและประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่ รวมไปถึงทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนของวัดที่ทำการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและในส่วนของกลุ่มชาวไทยใหญ่เองที่ได้ทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ข้อมูลประวัติความเป็นมาของชาวไทยใหญ่ การอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่นอกจากนี้ ยังเข้าไปสังเกตการณ์ที่วัดทั้งในช่วงที่มีงานประเพณีและไม่มีการจัดงาน เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีผลต่อการผลิตซ้ำทางอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ ทั้งบทบาททางด้านเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นที่พึ่ง บทบาททางด้านการศึกษาการสอนภาษาไทยและภาษาไทย บทบาทในการเป็นสถานที่จัดงานประเพณีสำคัญต่างๆ ทางศาสนา บทบาททางด้านการศึกษา เป็นที่บวชเรียนของภิกษุ สามเณร ชาวไทยใหญ่ และบทบาทในการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมของชาวไทยใหญ่และการผลิตสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อแสดงความเป็นไทยใหญ่ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ และแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่น รวมไปถึงวิเคราะห์ภายใต้มโนทัศน์ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และบริบทสิ่งแวดล้อมของชาวไทยใหญ่ที่อาศัยในอำเภอเมืองเชียงใหม่ อันจะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและนำมาซึ่งการวิเคราะห์และตีความได้อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2552) จากหนังสือโลกของคนไร้บ้าน ที่ปรับปรุงมาจากงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่อง “เปิดพรมแดน โลกของคนไร้บ้าน” (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546) โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนที่อาศัยที่สาธารณะเป็นที่หลบนอน เพื่อจะค้นหาคำตอบที่ยังยากซับซ้อน ว่าพวกเขาเป็นใครมาจากไหน ทำไมจึงต้องมานอนข้างถนน พวกเขาใช้ชีวิตรอดกันอย่างไร เป็นคนนำหวาดระแวงกันทุกคนหรือไม่ และอนาคตของพวกเขาในฐานะเพื่อนมนุษย์ร่วมสังคมเมืองกับเราจะเป็นอย่างไร

จากวัตถุประสงค์ข้างต้น นักวิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาในการศึกษากลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่าคนเร่ร่อน หรือคนไร้บ้าน โดยใช้วิธีการเฉพาะของสาขามานุษยวิทยาที่เรียกว่า “การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม” ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการใช้ชีวิตคลุกคลีร่วมกับคนเร่ร่อน ไปร่วมทำงาน ร่วมเดิน เทียว กิน นอน นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสนทนาพูดคุยกับพวกเขาอย่างเป็น “ธรรมชาติ” ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดบทบาทตนเอง โดยการแนะนำตัวกับกลุ่มคนเป้าหมายอย่างชัดเจนว่าเป็นนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งใจมาศึกษาคนไร้บ้าน และใช้เวลาในการเรียนรู้ชีวิตของพวกเขาว่าหนึ่งปีเพื่อที่จะทำความเข้าใจวิถีชีวิตพวกเขาอย่างที่เขา “เป็น” ไม่ได้มองเขาเป็นปัญหา บนพื้นฐานของความเคารพความเท่าเทียมกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ ไม่ได้มองเห็น “เขา” ด้วย

กว่า “เรา” ทั้งหมดนี้เพื่อทลายเส้นแบ่งความเป็นมนุษย์ และผู้วิจัยเรียกคนเร่ร่อนใหม่ว่า “คนไร้บ้าน” ซึ่งผลการวิจัยชิ้นนี้สามารถนำผลการศึกษาไปช่วยตอบโจทย์ในการแก้ไขปัญหาคนไร้บ้าน เพราะการแก้ปัญหาที่ถูกจุดจำเป็นที่จะต้องศึกษาและเข้าใจความแตกต่างหลากหลายของพวกเขา เพราะการรู้จักและเข้าใจในความซับซ้อนหลากหลายจะสามารถจัดการให้ความช่วยเหลือพวกเขาได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2556) ยังได้มีการนำเอาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาไปประยุกต์ใช้ในการทำวิจัยชุมชน โดยมีฐานคิดที่ว่า การวิจัยชุมชนเมื่อดำเนินการโดยชุมชน ถือเป็นเครื่องมือที่เป็นรูปธรรมของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทำให้กิจกรรมการวิจัยชุมชนสามารถสร้างความเข้าใจสถานการณ์ของชุมชน การมีส่วนเกี่ยวข้องในสถานการณ์ของคนในชุมชน คนสำคัญในการจัดการให้สถานการณ์ดังกล่าวเอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้แนวทางการจัดการสถานการณ์ต่างๆ จนนำไปสู่การหาทางออกหรือเพิ่มแนวทางใหม่ๆ เพื่อจัดการกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่องได้

องค์ประกอบที่จำเป็นของการวิจัยชุมชนโดยชุมชน คือ คนและข้อมูล ซึ่ง “คน” (บุคลากร) ควรมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานในพื้นที่ แกนนำกลุ่มทางสังคม และองค์กรชุมชน ผู้ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมและงานพัฒนาในพื้นที่ ตลอดจนผู้สนับสนุนการเสริมความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในมิติต่างๆ ส่วน “ข้อมูล” คือส่วนที่มาจากการสรุปบทเรียนจากประสบการณ์ การตีความประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อมในการจัดการสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากการเป็นผู้กระทำ ผู้เกี่ยวข้องอยู่ร่วมสถานการณ์และผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำ อันจะทำให้ข้อมูลที่ได้ใกล้เคียงกับสถานการณ์จริงมากที่สุด ทำให้การวิจัยชุมชนสามารถสรุปข้อมูลและความรู้ที่มาจากปฏิบัติจริงของผู้ที่เกี่ยวข้องได้มากที่สุดด้วย

การวิจัยชุมชนทำได้ด้วยหลายกรอบวิทยาการ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน (Rapid Ethnographic Community Assessment Process - RECAP) เป็นหนึ่งในวิทยาการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่ทำให้ คน (บุคลากร) หรือนักวิจัย ซึ่งวิธีการนี้ได้เข้าถึงข้อมูลที่เป็น การสรุปและตีความประสบการณ์ของคน จากสถานการณ์ที่เป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสุขภาพของชุมชนท้องถิ่น ได้ใกล้เคียงจากสถานการณ์จริงมากที่สุด โดยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน (RECAP) ให้ความสำคัญกับการให้ความหมายและการตีความสถานการณ์จากผู้ที่อยู่ร่วมโดยตรงและโดยอ้อมในสถานการณ์นั้นๆ ภายใต้อผลกระทบของบริบทของชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว ทำให้เห็นภาพรวมของผู้เกี่ยวข้องต่อสถานการณ์นั้นๆ เมื่อสรุปการวิจัยชุมชนจะทำให้เห็นมุมมองของคนในชุมชนชัดเจน หากต้องการ

ข้อมูลที่แสดงทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นแล้ว การเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ทั้งที่อาจเป็นทุนทางสังคมและองค์ประกอบอื่นของศักยภาพของชุมชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมการวิจัยชุมชนด้วย จะทำให้การเข้าถึงข้อมูลมีมากขึ้นและในทางกลับกันยังสามารถให้กระบวนการวิจัยชุมชนนี้สร้างกระบวนการเรียนรู้ข้อมูลในคนกลุ่มต่างๆ ที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนได้ด้วย

จากตัวอย่างงานวิจัยข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการนำเอาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายสาขา โดย ปานแพร เขาวนัประยูร (2550) มุ่งเน้นศึกษา กลุ่มชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอาจมาจากหลากหลายพื้นที่ของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา (ประเทศพม่า) แต่อาศัยการมีวัฒนธรรมร่วมของชาวไทยใหญ่ จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อการสร้างและดำรงอยู่ของอัตลักษณ์กลุ่ม โดยใช้วัดเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social space) ในการพบปะและแสดงออกทางอัตลักษณ์ของตนโดยอาศัยบทบาทของพุทธศาสนาในการสะท้อนและคงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวไทยใหญ่ รวมถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมเฉพาะแตกต่างจากวัฒนธรรมถิ่นเดิมของประเทศพม่า ในขณะที่ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2552) ศึกษาคนไร้บ้าน ซึ่งคนไร้บ้านนี้ อีกนัยยะหนึ่ง คือ คนเร่ร่อน ซึ่งมาจากที่ต่างๆ ของประเทศ จึงมีภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แตกต่างกันไป อยู่อาศัย ใช้แบบแผนวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน เป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Sub culture) จะเห็นได้ว่างานของ ปานแพร เขาวนัประยูร (2550) และ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2552) มุ่งศึกษาการปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมใหม่ที่แยกจากวัฒนธรรมเดิมของตน ส่วน ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2556) มุ่งใช้การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือให้คนในชุมชนทำกิจกรรมการวิจัยร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมเข้าใจลักษณะปัญหาของชุมชน เกิดความตระหนักร่วมกันในการพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งในมิตินี้ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอีกนัยยะหนึ่ง อย่างไรก็ตามในมิติของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแม้เวลาจะเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสมัยใหม่ ก็ยังนิยมใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่เน้นการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมจากการศึกษากลุ่มคน โดยให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมและบริบทแวดล้อมของกลุ่มคนนั้นมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน เพราะนอกจากจะทำให้เข้าใจในประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะในมิติของวัฒนธรรม และบริบทของพื้นที่หรือกลุ่มที่ศึกษาอย่างรอบด้านแล้ว ยังทำให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหาอย่างลึกซึ้ง และสามารถหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบต่างๆ เพื่อขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ราบรื่น และสอดคล้องกับวัฒนธรรมนั้นๆ

บทสรุป

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่พัฒนาจากวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ที่มุ่งทำการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มชน บางกลุ่มในสังคม พัฒนามาสู่การมุ่งทำความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง (problem-oriented) มากขึ้น แต่ยังคงยืนอยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์จากมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมในการอธิบายและตีความผลการศึกษา และใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจปัญหาที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญกับปัจจัยเชิงบริบท ซึ่งปัจจุบันวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณานี้ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายสาขาวิชามากขึ้น อย่างไรก็ตามวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณายังมีข้อจำกัดตรงที่ต้องใช้เวลาในการศึกษาเป็นระยะเวลานาน เนื่องจากต้องเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนหรือพื้นที่ศึกษา รวมทั้งใช้เทคนิคในการเก็บข้อมูลหลายแบบ และรวบรวมข้อมูลหลายชนิด ทำให้มีข้อมูลจำนวนมาก ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นประโยชน์ในการทำทำความเข้าใจปัญหาที่ทำการศึกษาอย่างรอบด้านและเป็นองค์รวม แต่ก็ยากในการที่จะวิเคราะห์และตีความ โดยเฉพาะถ้านักวิจัยยังไม่มีความรู้และทักษะในการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างเพียงพอ อีกทั้ง การอยู่กับชุมชนหรือพื้นที่ศึกษาในฐานะผู้สังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นเวลานานนั้น นักวิจัยมีโอกาสที่จะ “ถูกกลืน” เข้าไปในชุมชนหรือกลุ่มสังคมนั้น ในรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง จนทำให้การวิจัยไม่สำเร็จ หรืออาจทำให้คุณภาพของการวิจัยหย่อนกว่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นผู้วิจัยต้องรู้ระลึกข้อจำกัดของตนเอง และจัดวางบทบาทของตนเองให้เหมาะสม เพื่อลดอคติและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับงานวิจัย อย่างไรก็ตามเรื่องท้าทายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ การมองเห็นพลวัตของชีวิตและความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ นักวิจัยต้องไม่ใช่ผู้ที่ติดอยู่กับอดีตหรือมองชีวิตมนุษย์เป็นแค่ความลงตัวในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่จะต้องมองหาประเด็นที่จะเปิดประตูหรือเปิดโลกทัศน์ไปสู่ความเข้าใจชีวิตมนุษย์ที่ซับซ้อน และปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งจะทำให้แก่นักวิจัย โดยเฉพาะนักชาติพันธุ์วรรณาไม่ติดกับการศึกษาที่เป็นคนเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยแบบเดิมๆ และนำเอาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไปศึกษาสังคมในรูปแบบใหม่ได้ในอีกในหลากหลายมิติ เพื่อต่อยอดความคิดของผู้เขียนที่ว่า “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่มากกว่าการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์” อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ. (2556). **คู่มือการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชนด้วยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Ethnographic Community Assessment Process: RECAP)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2547). **งานวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เฉลิมศักดิ์ ชัดติยะ. (2541). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ขยันต์ วรรณระภูติ. (2544). **การวิจัยทางมานุษยวิทยา: ทักษะทางทฤษฎี วิธีการวิจัยและการสะท้อนความจริง**. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย. 14(3), 231-257.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2548). **การวิจัยเชิงคุณภาพ: ข้อพิจารณาทางทฤษฎี**. ใน **ตำราประกอบการสอนและการวิจัยการศึกษาเชิงคุณภาพ เทคนิคการวิจัยภาคสนาม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร. โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2559). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.
- ดาวรรุวรรณ ถวิลการ. (2552). **วัฒนธรรมองค์กรในโรงเรียนรางวัลพระราชทาน: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา**. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิตา ชูโต. (2551). **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัท พรินต์โพร จำกัด.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2552). **โลกของคนไร้บ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปานแพรว เขาวนประยูร. (2550). **บทบาทของพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทางอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภูมิภาคศึกษา). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- วสันต์ ปัญญาแก้ว อาจินต์ ทองอยู่คง พงศกร สงวนศักดิ์ และปลายฟ้า นามไพร. (2559). **ฟุตบอลไทยพรีเมียร์ลีก: ความเป็นชาย วัยรุ่น และวัฒนธรรมบริโภคนิยม.** ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ. (2550). **พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ บุญคำเอื้อง. (2540). **ปัญหาการนิยามความหมายของป่า และการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่: กรณีศึกษาชาวลาหู่.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.** พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย. (2548). **วัฒนธรรมในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อลิศรา ศิริศรี. (2541). การนำวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามาใช้ในการวิจัยทางการศึกษา. ใน **เอกสารรวมบทความทางวิธีวิทยาการวิจัย เล่ม 1 ชุดรวมบทความเล่มที่ 16.** พิมพ์ครั้งที่ 1. หน้า 249-257. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Agar, M. (1996). **Professional Stranger: An Informal Introduction To Ethnography,** (2nd ed.). Academic Press.
- David M. Fetterman. (1998). **Ethnography.** 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hammersley, M. (1990). **Reading Ethnographic Research: A Critical Guide.** London: Longman.
- LeCompte, M. D. and Schensul, J. J. (1999). **Designing & Conducting Ethnographic Research (Ethnographer's Toolkit Vol. 1).** Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Marvin H. and Orna J. (2000). **Cultural Anthropology.** 5th ed. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Sir Edward Burnett Tylor (1871). **Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom.** London: J.Murray.
- Van Maanen, J. (1996). **Ethnography.** In: A. Kuper and J. Kuper (eds.) *The Social Science Encyclopedia*, 2nd ed. pages 263-265. London: Routledge.